

Stopy zaniklého osídlení a hornictví ve východní části Havlíčkova Brodu

Traces of Deserted Settlement and Mining Activities in the Eastern Part of the Havlíčkův Brod town

JIRÍ BERKY

Abstract

The contribution summarizes the indications and evidences of medieval to early modern settlement and mining activities in the eastern part of the Havlíčkův Brod town. Although the appearance of the original landscape has been broadly altered by development and other never-ending terrain interventions, problematic marks of mining (waste bank?, trial gallery?, collapsed gallery section?) can be noticed above the alluvial plain on the right bank of the Sázava river. Their importance however increases in the context of the nearby indisputable finds (gallery opening discovered during sewerage construction, mining oral tradition, and deserted settlement in the surroundings of the former Stříbrný dvůr hamlet).

Key Words

Terrain marks of mining, gallery, medieval pottery sherds, the right bank of the Sázava river, Havlíčkův Brod

Obr.1: Mapa 1:10 000 se zákresem poloh č.1 - 7, popsaných v textu

jen hráz. Celkově lze shrnout, že okolí tohoto bezejmenného potoka se terénními úpravami, hlavně postupnými závážkami, výrazně změnilo.

Mezi Stříbrným Dvorem (obr. 1, poloha č. 6), pekárnou Vilém a továrnou Zetor bývalo donedávna celistvé velké obdělávané pole, na němž byl v letech 1998 - 1999 postaven obchodní dům (dnes Hypernova). Výstavba probíhala velice rychle, přesto se mi podařilo prohlédnout jeden ze stavebních výkopů, který byl přibližně 4 m hluboký, asi 20 m dlouhý a kolem 3 m široký. V době mé prohlídky zde probíhala pokládka inženýrských sítí. Na stěnách výkopu převažovala výrazná, tmavě rezavá barva. Pořadí vrstev ve směru od povrchu bylo následující: 1 - ornice o síle 30 - 40 cm, 2 - písčitá hlína (30 - 40 cm), 3 - kamenitý nános, či spíše vrstva oblázků různé velikosti, více či méně zabarvená od hydroxidu železa z prosakující nebo protékající vody. Tato vrstva rezavě zbarvených oblázků dosahovala mocnosti cca 2 m. Vyskytovaly se v ní černé a místy ploché (plackovité, deskovité) shluky o síle 0,5 až 3 cm. Byly nerovnoměrně rozložené, místy splývaly s písčitou hlínou a zvětřalou skálou. Spodní část výkopu byla vylámána ve výškovém rozsahu asi jednoho metru do tvrdé skály. Na stěnách výkopu ani na vybagrované zemině jsem nezjistil archeologické nálezy.

Za pozornost nepochybně stojí zajímavý nález poblíž starého hospodářského dvora zvaného Stříbrný Dvůr (obr. 1, poloha č. 6), který leží na východním okraji intravilánu Havlíčkova Brodu, asi 100 m jižně od bezejmenného rybníčka, od kterého jej dělí pouze výpadevová silnice na Ždírec nad Doubravou. Stříbrný Dvůr, lidově zvaný „Stříbrňák“, vznikl zřejmě nejpozději v závěru středověku, možná už ve 13. - 14. století, kdy v okolní krajině vládli čilý ruch vyvolaný těžbou a zpracováním stříbrné rudy. O Stříbrném Dvoře se ze středověku nedochovaly žádné písemné zprávy. Dnes se do něj dá vejít buď hlavní bránou nebo boční malou brankou, jejíž ostění z tesaného kamene má pozdně gotický tvar. Je ale otázkou, zda je osazení tohoto ostění v cihlovém zdivu původní.

Do roku 1911 se Stříbrnému Dvoru říkalo „U Šidláků“. V letech 1908 - 1911 byly objekty dvora přestavěny majitelem Rudolfem Tobischem. Důvod přejmenování byl podle kroniky obce Pohledští Dvořáci následující: v dávných dobách se před dvorem dolovalo stříbro a zbytky po dolování nechal Rudolf Tobisch zavézt. Z toho se dá usuzovat, že přívlastek „stříbrný“, i když není původní, byl skutečně inspirován viditelnými pozůstatky po dolování v podobě hald a propadlin (David 2002, s. 14 - 15). Dnes již nejsou hornické stařiny u Stříbrného Dvora v terénu vůbec patrné a stále nezodpovězenou otázkou tedy zůstává, kde přesně se nacházely.

Mezi objektem Stříbrného Dvora a benzinovou čerpací stanicí JET leží bezejmenný rybníček, v němž, resp. na jehož obvodu (obr. 1, poloha č. 7) jsem našel poměrně velké množství zlomků středověké keramiky. Rybníček, jenž má v průměru asi 30 m a je napájen spodním pramenem malého přítoku vyvěrajícím na východním okraji rybníčku, byl na sklonku roku 1997 prohlouben vybagrováním (obr. 7). Dne 13. ledna 1998 a pak ještě v březnu t. r. jsem prohlédl jeho dno a břehy. Úpravou břehů a prohloubením rybníčku byla možná narušena kulturní vrstva. Posbíral jsem zde totiž celkem 135 zlomků keramických nádob, 2 kusy grafitu a jeden kus strusky spíše stříbrohutnického než železářského původu. Další sběr jsem uskutečnil v červenci 2002, opět po vypuštění rybníku v souvislosti s budováním silničního obchvatu. Získal jsem 62 keramických zlomků a jeden kus kovové taveniny s převažujícím obsahem Cu a Zn.³ Celý nálezoý soubor je uložen v Muzeu Vysočiny Havlíčkův Brod (inv. č. A 1-2/2004).

Souhrnně lze keramické zlomky v počtu 197 kusů, nalezené v letech 1998 a 2002, rozdělit na starší a mladší. Starší keramika (161 zl.) je vypálena oxidačně a pochází přibližně z 1. poloviny 14. století. Zhruba jedna polovina těchto střepů má povrch šedý až černý, druhá pak hnědý až okrový. V pěti zlomcích se projevuje větší zastoupení tuhy v keramickém materiálu. Síla stěn kolísá od 0,3 - 1,3 cm, na lomu je patrný hrubší podíl ostřiva v použité hlíně. Viditelná jsou milimetrová zrnka křemene a slídy, u tuhové keramiky i tuhové závalky. Plošná velikost keramických zlomků kolísá od cca 8 × 4 cm (okraje, výdutě) přes cca 4 × 3 cm (okraje, výdutě, dna, ucha a zlomky pokliček) k 2 × 2 cm a méně (okraje nádob, výdutě a zlomky pokliček). Jednou ukázkou je zastoupeno držadlo poklice a ukázky této starší keramiky jsou prezentovány zde (viz obr. 8 - 10).

3 Za určení děkuji RNDr. Karlu Malému, Ph.D. (MV Jihlava).

Mladší keramika (odhadem ze 2. poloviny 15. až z průběhu 16. století) je v souboru zastoupena zejména tzv. keramikou redukční, a to v počtu 34 zlomků. Velikost těchto zlomků kolísá mezi 1 - 3 cm, jejich hladký až lesklý povrch se vyznačuje šedou barvou, na lomu světlejší. Keramický materiál je jemnozrný bez hrubšího ostřiva. Síla střepu se pohybuje od 2 do 5 mm. Většina redukčních zlomků pochází z výdutí, vyskytuje se mezi nimi jeden okraj a jeden zlomek výdutě zdobený radýlkem. K mladší keramice patří ještě 2 zlomky keramiky, glazované uvnitř.⁴

V souvislosti s uvedeným nálezem se lze domnívat, že rybník je mladšího než středověkého původu. Mohlo zde stát menší sídliště, osada nebo dvůr. Je pravděpodobné, že těmito místy ve středověku vedla stará „pohledská“ cesta, směřující z města východním směrem. Jen několik metrů od rybníčku, naproti Stříbrnému Dvoru, stával (již ne na svém původním stanovišti) křížový kámen, který s touto cestou patrně souvisel.⁵

S rozrůstáním Havlíčkova Brodu se nenávratně vymazávají z terénu často už neznatelné stopy starého osídlení a hornictví. Je důležité sledovat je a zaznamenávat, protože i zdánlivě nepatrná zjištění nebo jen podezření mohou časem v kontextu narůstajících poznatků nabýt na důležitosti.

Literatura

- David, J. 2002: Odras těžby a zpracování rud, především stříbra, v toponymii užšího Havlíčkovobrodského. - *Acta onomastica*, XLIII, 7 - 18.
- Rous, P. 1981: Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod), samostatná příloha Zpravodaje muzea v Hradci Králové. Hradec Králové (Krajské muzeum východních Čech), 44 s., 21 tab.
- Urfus, V. - Vít, J. - Wieser, S. 1997: Kamenné kříže Čech a Moravy. Praha 1997.

Summary

Several problematic but also several quite indisputable marks of mining and settlement were identified in the eastern part of the Havlíčkův Brod town, outside its medieval district along the alluvial plain on the right bank of the Sázava river. They date in general features to, and in some cases are only hypothetically defined as, high medieval or early modern. We list them ordered according to their location advancing eastwards from the town center.

The terrain formation in the slope of the garden under the house no. 508 (Žižkova street) resembles waste bank at the gallery opening (Fig. 1, location no. 1; Fig. 2).

A worked-out space with a low level, the origin of which is not fully clear (short trial gallery?) (Fig. 1, location no. 2), is situated at the bottom of a rocky slope. Comparatively large quantity of medieval pottery sherds, among which several prehistoric sherds namely from the Late Bronze Age were recognized (Rous 1981, 10), was found about 30 years ago under closer unknown circumstances in a construction trench in the adjacent alluvial plain of the Sázava river.

A pronounced terrain ravine with a narrow path runs upslope over the little well called U svatého Jána, the water of which springs at the bottom of the slope, and the higher situated crossway with an old well (Fig. 1, location no. 3; Fig. 5). Overall, this situation resembles a section of a collapsed gallery.

The final section of a rectangular-profiled gallery was discovered in 1989 during sewerage trench excavation at the bottom of the surveyed slope (Fig. 1, location no. 4). Its lateral walls and roof bore traces of hand cutting (Fig. 6). The accessible 8 m of its length were explored (salvage excavation of the Regional museum in Havlíčkův Brod and the Czech Speleological Society, ZO 6-18 Cunicunulus, Jihlava, unpublished).

A small coin from the reign of Vladislaus II Jagiellon (1471 - 1516) and a small collection of pottery sherds that can be dated to the period 1350 - 1500 was acquired by surface collection in another find situation next to the Kafíčko fishpond near the Zetor factory (Fig. 1, location no. 5).

Today already at the periphery, but originally lonely standing is the farmstead "Stříbrný dvůr" (Fig. 1, location no. 6). Its origin, according to a reveal of a preserved gate, dates back to at least Late Gothic.

⁴ Za chronologické zařazení nalezené keramiky děkuji Mgr. Pavlu Rousovi (MV Havlíčkův Brod).

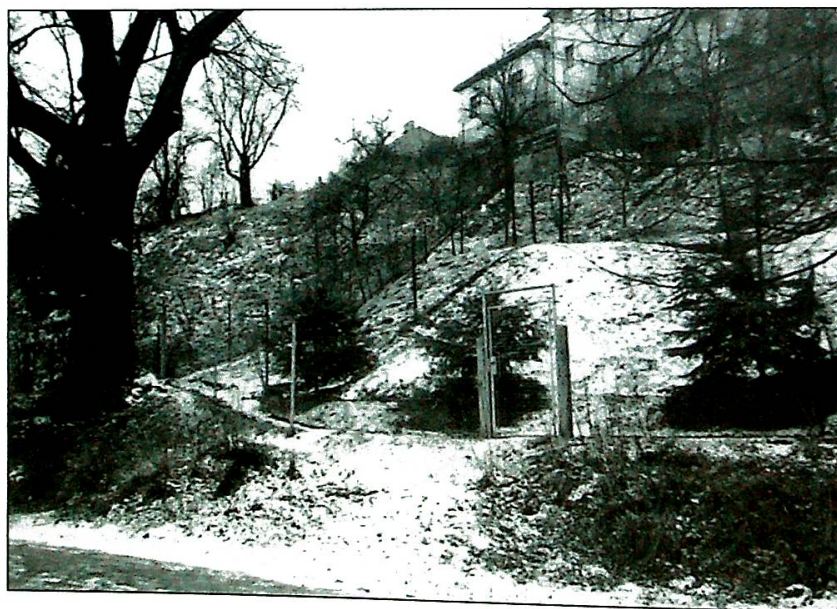
⁵ Křížový kámen je dnes umístěn na dvorku Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Podle reliéfu sekery a šípů není vyloučeno jeho středověké stáří (Urfus - Vít - Wieser 1997, 72).

According to the local tradition, silver was mined near this farmstead. Terrain marks of mining, upon which the tradition was grounded, disappeared in connection with the farmstead reconstruction in the years 1908 - 1911, when the farmstead first acquired its present name "Stříbrný dvůr" (Silver Farmstead) (David 2002, p. 14 - 15).

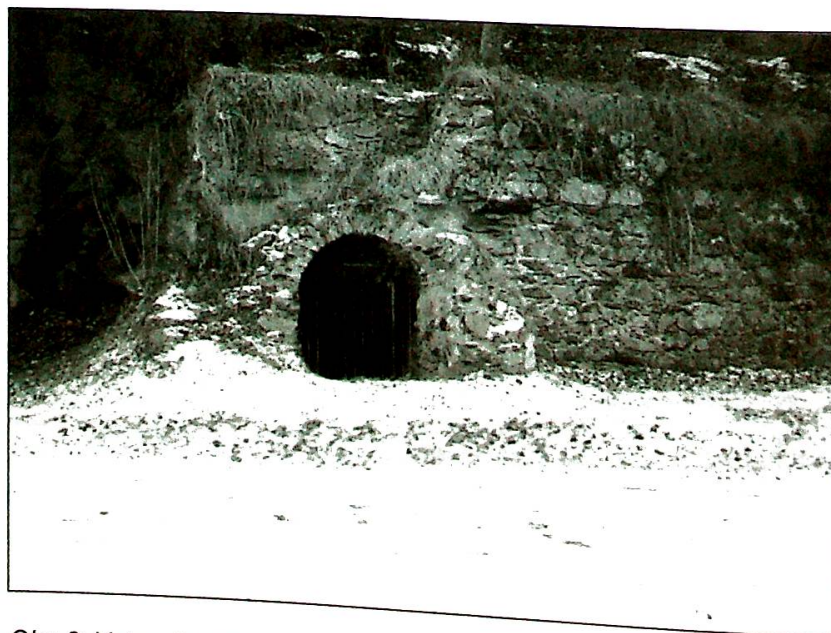
A nameless fishpond lies between Stříbrný dvůr and the JET gas station (Fig. 1, location no. 7). A set of 197 medieval pottery sherds, 1 piece of silver-metallurgy like scoria, 1 piece of metal smelt (mainly Cu, Zn) and 2 pieces of graphite were obtained by surface collection after its dredging in 1997, 1998 and 2002. Most of the pottery sherds can be dated to the first half of the 14th century (examples in tables 1 - 4), the rest to the second half of the 15th to the course of the 16th century.

In conclusion, it is possible to state that with the construction activities and growth of the town the practically unnoticeable marks of old settlement and mining in Havlíčkův Brod are irrecoverably disappearing from the landscape and the potential of surface survey decreases to a minimum. The more important are apparently minute findings or just hints that with time and in connection with the increasing knowledge of montane archaeology can gain considerable importance.

Autor děkuje RNDr. Petru Obstovi za grafické uspořádání textu a tabulek tohoto příspěvku.

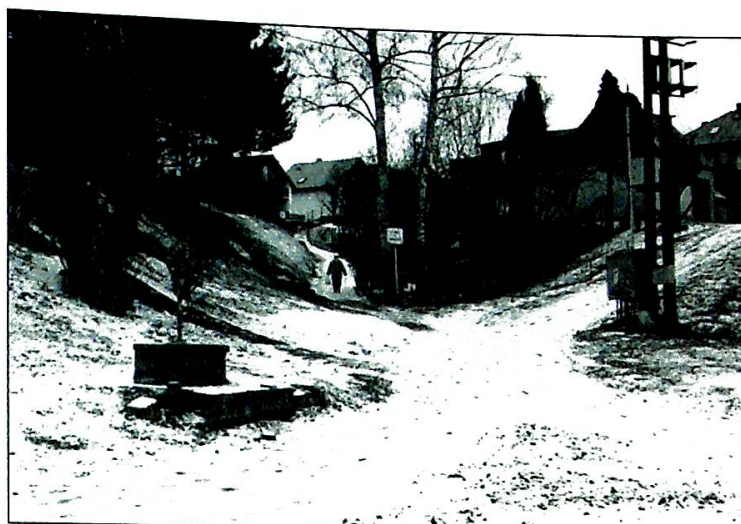
Obr. 2: Terénní útvar pod č. p. 508, Žižkova ulice

Obr. 3: Vstup do podzemní vyrubané prostory ve svahu pod čtvrtí Žižkov

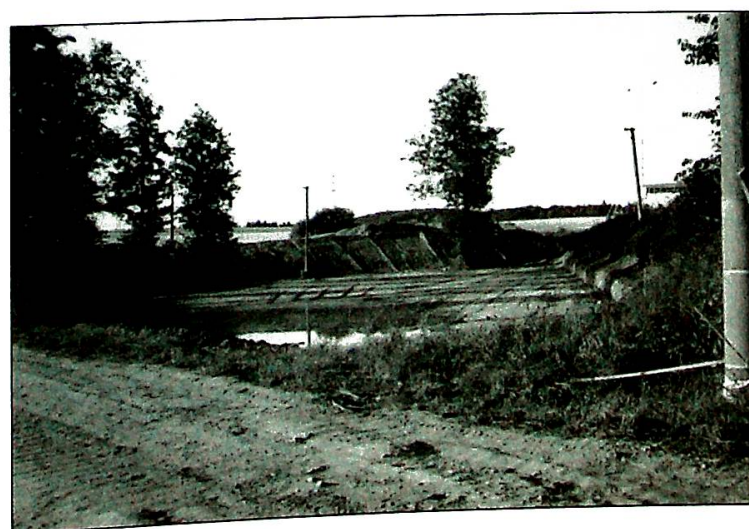
Obr. 4: Strop podzemní vyrubané prostory
ve svahu pod čtvrtí Žižkov

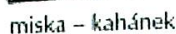
Obr. 5: Úvozová cesta nad studánkou U sv. Jána
(foto: J. Berky, prosinec 2003)

Obr. 6: Vnitřek štoly pod Žižkovem, r. 1989
(foto: archiv České speleologické
společnosti ZO 6-18 Cunicunulus, Jihlava)

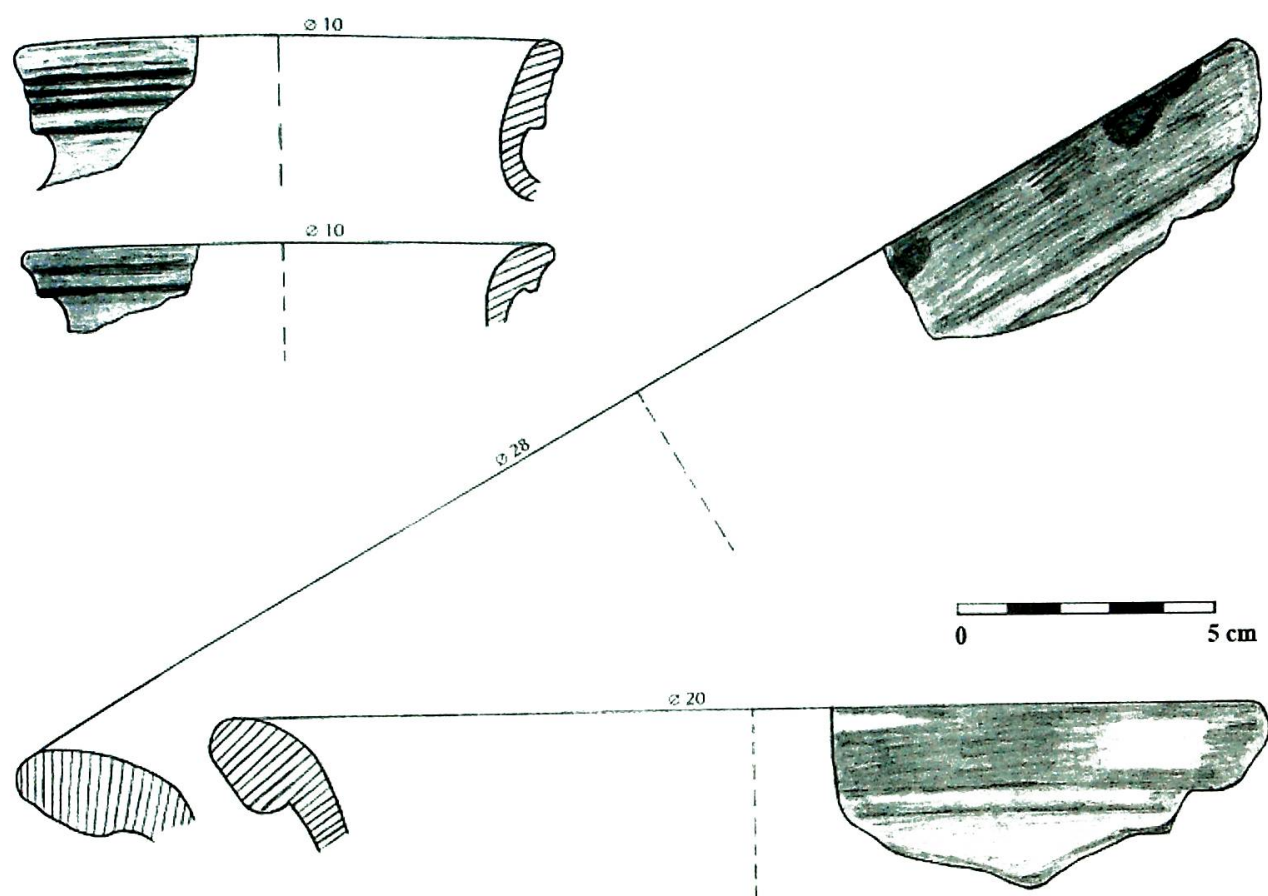
Obr. 7: Vybágrovaný bezejmenný rybníček u Stříbrného Dvora
(foto: J. Berky, červenec 2002)

Obr. 8: Zlomky keramiky nalezené v rybníčku u Stříbrného Dvora v r. 1998 (kresba: J. Berky).

Obr.9: Zlomky keramiky nalezené v rybníčku u Stříbrného Dvora v r. 1998 (kresba: J. Berky).

Obr. 10: Zlomky keramiky nalezené v rybníčku u Stříbrného Dvora v r. 2002 (kresba: J. Berky).